

Slika Hrvatske kao Drugoga u putopisu Balthazara Hacqueta

Bogović, Bruno

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:166902>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Bruno Bogović

**SLIKA HRVATSKE KAO DRUGOGA U
PUTOPISU BALTHAZARA HACQUETA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

ODSJEK ZA POVIJEST

BRUNO BOGOVIĆ

**SLIKA HRVATSKE KAO DRUGOGA U
PUTOPISU BALTHAZARA HACQUETA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Darko Vitek

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	4
2. Gospodarske i društvene prilike u Hrvatskoj tijekom 18. stoljeća.....	6
3. Prirodoslovac i putopisac Balthazar Hacquet.....	11
4. Opis Hrvatske u putopisu „Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena“	14
4.1. Postoje li Hacquetovi „Drugi“?.....	19
5. Zaključak.....	21
6. Bibliografija	22
6.1. Izvori	22
6.2. Literatura	23

1. Uvod

Hrvatska povjesničarka Mirjana Gross (1922. – 2012.) zapisala je da u povijesnoj znanosti „...više nije dosta opisivati i pričati nego treba i objašnjavati, a to znači spoznati pojedinačne i neponovljive događaje na temelju dubljih determinanta.“¹ Naravno, da bi se povijesno razdoblje, ličnost ili događaj moglo istražiti i protumačiti, potrebno je snalaziti se među raznovrsnom povijesnom građom. Povijesni izvori nastali su u specifičnom trenutku i pod zadanim okolnostima povijesnih događanja. Tako je europsku kulturu i društvo 18. stoljeća obilježilo širenje (prosvjetiteljske) putopisne književnosti koja obiluje znanstvenim spoznajama i književnim obilježjima preko kojih je stvoren okvir za proučavanje kulturnih datosti europskih i svjetskih naroda.² U ovom će se radu preko ranonovovjekovne putopisne građe analizirati obilježja životne svakodnevice ljudi u hrvatskim zemljama u 18. stoljeću.

Izuzevši Zapadnu Europu, gdje se tijekom 18. stoljeća širio utjecaj prosvjetiteljstva, mijenjalo društvo te provodile političke i ekonomske reforme, prostor Hrvatske bio je tek oslobođen od utjecaja Osmanskoga Carstva. Valja istaknuti da je bitan čimbenik stabilnosti i razvoja zemalja u ranom novom vijeku bio mir. Stabilnost je postignuta mirovnim sporazumom članica Svete lige i Osmanskoga Carstva, a potpisan je 1699. godine u Srijemskim Karlovcima. Nakon oslobođenja i gospodarskoga uzleta, prostor hrvatskih zemalja je prema navodima Zrinke Novak postao „zanimljiv“ i „često posjećen“ od strane europskih putnika (učenjaka, istraživača, putopisaca).³ Neki od njih putovali su kako bi proučili geološke karakteristike reljefa ili popisali vrste biljaka i životinja, dok se kod drugoga dijela istraživača pojavio interes za upoznavanjem narodnih

¹ GROSS, *Društveni razvoj u Hrvatskoj. (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*, 7.

² U 18. stoljeću putopisci su na putovanjima po Europi promatrali, uspoređivali govorne i običajne različitosti, odjeću i obuću, životne prostore, ljudske odnose i životni krajolik. Promatranjem i zapisivanjem viđenoga zapravo su pripomogli sačuvati mnoge povijesne trenutke od zaborava. BERTOŠA, GIUDICI, „Europski putnici u Istri od XV. do XIX. stoljeća“, 30.; ZLODI, „Putopis Aleksandra Sapiehe u kontekstu epohe prosvjetiteljstva“, 185.

³ BUDAK, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, 11-12, 36-37.; NOVAK, „Zapadna Europa“, 473, 478-479.; ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, 206-207.

kultura i života seljačkoga puka; a upravo je to bio razlog nastanka nove „kompozicije putopisa“, što je potaknulo pisanje ovoga rada.⁴

U radu su kratko predstavljene reformske inicijative habsburškoga Dvora (vladara prosvijećenoga apsolutizma) kao i političke odluka mletačke uprave koje su mijenjale gospodarske odnose i ekonomske prilike, pa i cjelokupni društveni pejisaž hrvatskih zemalja u 18. stoljeću. Nakon toga slijedi poglavlje u kojem će se utvrditi podaci iz životopisa Balthazara Hacqueta te njegov znanstveni i književni doprinos u shvaćanju hrvatske povijesti kasnoga 18. stoljeća. U središnjem dijelu rada obradit će se presjek značajki putopisa⁵ Balthazara Hacqueta, zbog ukazivanja na potencijal korištenja istoga kao izvora povijesnih prilika i događanja u Hrvatskoj. Putopis predstavlja *par excellence* izvor za detaljniju povijesnu analizu, kao i interdisciplinarnе studije o materijalnoj i duhovnoj svakodnevici ljudi u ranom novom vijeku. Cilj ovoga rada je analizirati prikaz hrvatskoga čovjeka (u širem smislu seljačko pučanstvo) i pritom istražiti vrijednosne prosudbe, odnosno kritike o društvenoj i kulturnoj datosti životne svakodnevici. Preko piščevih zapisa razmotrit će se i pokušati primjerom predočiti mogućnost postojanja perspektive „Drugoga“ ili „Drugosti“.⁶ Na taj će se način iz suvremene perspektive (gledišta) ukazati na stvaranje dugotrajnih povijesnih stereotipa prema etničkim skupinama. Točnije, prema svemu što je nepoznato, neovisno jesu li to određeni narodi, ili tek pojedini segmenti kulture ili života.

⁴ ZLODI, „Putopis Aleksandra Sapiehe u kontekstu epohe prosvjetiteljstva“, 185-186, 187.

⁵ Putopis je s njemačkog na hrvatski jezik (2008.) prevela i priredila Božidarka Ščerbe-Haupt: *Oslikavanje i opisivanje jugozapadnih i istočnih Wenda, Ilira i Slavena: njihove zemljopisne rasprostranjenosti od Jadranskog pa sve do Crnog mora, njihova života i običaja, zanata i obrta, religije itd. a po povratku desetogodišnjeg proputovanja i četrdesetogodišnjeg boravka u tim krajevima*. Knjiga je objavljena u nakladi Etnografskoga muzeja u Splitu. (u nastavku: *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*).

⁶ O prikazu ili slici „Drugoga“ postoji veći broj domaćih i stranih studija. Neke od njih su: FIKFAK, „O Hacquetovih upodobitvah in opisih drugega“, 37-48.; LAZANIN, „Grof Josip Rabatta i slika hrvatskih krajišnika (kraj 17. i početka 18. stoljeća)“, 413-427.

2. Gospodarske i društvene prilike u Hrvatskoj tijekom 18. stoljeća

Hrvatska je u 18. stoljeću bila teritorijalno nejedinstvena i višestruko podijeljena između srednjoeuropskih sila. Hrvatske zemlje bile su u sastavu Habsburške Monarhije, Mletačke Republike i Osmanskoga Carstva. Političko i tranzitno (gospodarsko) područje dugo je vremena činila tromeđa.⁷ Uzimajući u obzir temu rada ukratko će se predstaviti značajke (stagnacija ili razvoj) hrvatskoga društva koje su ovisile o izvanjskim političkim odlukama u gospodarstvu i kulturi.

Osamnaesto stoljeće je stoljeće reformi, novih ratnih sukobljavanja, ali i velikih teritorijalnih promjena u Habsburškoj Monarhiji koje je koalicija Svete lige izborila potpisivanjem mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine.⁸ Kako bi se prikazala svakodnevica u Hrvatskoj i Slavoniji potrebno je istaknuti da su utanačenjem mirovnih odredbi iz 1669. godine područja Slavonije i Srijema uz još Baranju, Bačku i Banat ponovno priključeni u sastav Ugarske, tj. Habsburške Monarhije.⁹ Sve do oslobođenja hrvatskih zemalja od Osmanlija trgovina i obrtna djelatnosti u pograničnim slavonskim prostorima bile su nerazvijene, a uroda žitarica nedovoljni za uzdržavanje stanovništva pa je zemlja: „Prostrana i dračem obrasla tek tamo amo od nužde obrađena polja sterahu se od Lonje do Zemuna.“¹⁰ Nakon Karlovačkoga mira iz 1699. i Požarevačkoga mira 1718. godine slavonski su krajevi postali plodne žitnice u Monarhiji, a osnutkom slavonskih županija potaknuo se gospodarski razvoj, točnije proširila se trgovačka aktivnost.¹¹ Hrvatska se proširila u trenutku kada su joj priklopljene slavonske županije, a stanovništvo se postepeno vraćalo ognjištima. Treba napomenuti da je do početka 18. stoljeća, zbog prekograničnih ugroza, Slavonija većinom bila raseljena zemlja.¹² Karaman navodi da je razvoj u ekonomskim i društvenim odnosima tekao od početka 18.

⁷ BUDAK, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, 53-54.

⁸ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Uvod“, 211, 213.

⁹ *Isto*, 213.

¹⁰ ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, 247-248.

¹¹ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ „Gospodarstvo Hrvatske i Slavonije do Marije Terezije“, 230-231.; ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, 248.

¹² BUDAK, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatska i Slavonija u ranom novom vijeku*, 11-12.; VRBANUS, „Vlastelinstva u Hrvatskoj u 18. st.“, 256-257.

stoljeća, ponajviše zbog formiranja velikih poljoprivrednih posjeda, ali je mjera austrijskoga Dvora tijekom Napoleonskih ratova dovela do porasta cijene žita, što je negativno utjecalo na slavonskoga seljaka, jer je „...njegova tržišna proizvodnja potjecala prvenstveno iz stočarstva, a žito je čak morao kupovati za prehranu i sjeme.“¹³ Unatoč pomacima u gospodarstvu, slavonsko selo još uvijek je bilo nerazvijeno. Stanovništvo se bavilo stočarenjem, koje je bilo i najrazvijenija grana ekonomske privrede, naročito svinjogojstvo, dok je poljodjelstvo stagniralo.¹⁴ Alodijalna gospodarstva razvijala su se sredinom 18. stoljeća, na njima su kmetovi obrađivali vinograde, dok se širenje zemljišta vršilo krčenjem šumski prostora ili pak obradom zapuštenih zemljišta.¹⁵ Da bi naposljetku pokrenuo gospodarske djelatnosti i protok roba u slavonskim krajevima austrijski Dvor odobrio je povlastice gradovima za održavanje sajмова kako bi se proširila trgovačka djelatnost, pa je uslijed toga grad Osijek postao jedno od glavnih trgovačkih središta.¹⁶ Obitelj je imala važnu ulogu u životu, a živjelo se zadržnim, kolektivnim načinom života. Dragutin Pavličević definirao je pojam kućne zadruge. Smatra da je kućna zadruga: „...stara, patrijarhalna ustanova u kojoj živi više obitelji i naraštaja; ravnopravna zajednica života, rada, autarkične proizvodnje i potrošnje na zajedničkom imaju kojim rukovodi demokratski izabran starješina, a upravlja skupština svih odraslih, punopravnih zadrugara.“¹⁷ Muškarci i žene u kućnoj su zadruzi obavljali odvojene poslove, žene su brinule o odgoju djece, o kući te ostalim ukućanima i suprugu, pa su tako trebale „...pripraviti odjeću sebi, mužu i djeci, pa udovima ako ih ima u kući“.¹⁸ Pojavom novih ekonomskih doktrina i promjenama u društvenim odnosima započelo je dugotrajno raslojavanje kućnih zadruga, sve do kraja 19. stoljeća.¹⁹

¹³ KARAMAN, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.*, 47, 56.

¹⁴ VRBANUS, „Vlastelinstva u Hrvatskoj u 18. stoljeću“, 257-258.

¹⁵ KARAMAN, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.*, 54.; VRBANUS, „Vlastelinstva u Hrvatskoj u 18. stoljeću“, 257.

¹⁶ ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, 248.; VRBANUS, „Vlastelinstva u Hrvatskoj u 18. stoljeću“, 258.

¹⁷ PAVLIČEVIĆ, „Kućne/obiteljske zadruge u Požeštini“, 4-5.

¹⁸ *Isto*, 4-5.

¹⁹ KARAMAN, *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX.st.*, 69.

Položaj seljaka promijenio se tijekom vladavine Marije Terezije (1756., 1773.-1780.) te Josipa II. koji je izdao patent (1785.) kojim je omogućio seljaštvu slobodu kretanja, seobe ili biranja zanimanja.²⁰

Prostor Dalmacije i Boke kotorske bio je gospodarski i strateški važan u posljednjem stoljeću postojanja Mletačke Republike. Odredbama dvaju mira (1699. i 1718.) Mletačka Republika izgubila je teritorije „Moreju i otoke Tin i Eginu, ali je sačuvala kaštele i teritorije nedavno osvojene u Dalmaciji, (Imotski), Albaniji i Hercegovini te na obalama Epira...“²¹ Završetkom mletačko – turskih ratovanja zabilježen je stanoviti demografski oporavak, ali je prostor i dalje bio neravnomjerno naseljen, pa su zbog toga otočja i gradovi (Zadar, Šibenik, Trogir) uz manja mjesta, bili ravnomjerno naseljeni, dok je veliki dio unutrašnjosti Dalmatinske zagore bio gotovo pa nenaseljen.²² Božić-Bužančić potvrđuje činjenicu da je tijekom „mletačkoga namjesništva“ u Dalmaciji ukupnu društvenu strukturu stanovništva sačinjavalo većinsko seljačko stanovništvo, dok je malobrojno građanstvo bilo vezano za gradske prostore; a kada je riječ o gospodarstvu valja spomenuti da je stanovništvo zbog posla nerijetko selilo u zemlje Habsburške Monarhije ili Osmansko Carstvo.²³ Zbog zaostalosti proizvodnih alata i tehnika, velikih poreznih davanja (npr. javne tlake) i uzastopnih godina sa slabim urodima, uslijed nestašica hrane dolazilo je do čestih pojava gladi, kako među primorskim tako i otočkim dijelom stanovništva.²⁴ Mletačka vlada u Dalmaciji ulagala je u razvoj ribolovstva, koraljarstva, razvijala se brodogradnja, kao i pomorska trgovina, a trgovalo se i uspostavljalo veze s okolnim prostorima, poput bosanskoga zaleđa i sl.²⁵ Mir je bio poticaj za društveni i gospodarski razvoj, naročito trgovačku kopnenu i pomorsku

²⁰ BUDAK, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, 117, 118.

²¹ MARKOVINA, „Reformska nastojanja Mletačke Republike u Dalmaciji u drugoj polovici 18. stoljeća u kontekstu novih odnosa moći na jadranskom prostoru“, 194-195.

²² ČORALIĆ, „Dalmacija i Boka kotorska u 18. stoljeću“, 287-288.; Također usporedi: RAUKAR, „Društvene strukture u Mletačkoj Dalmaciji“, 107-108.

²³ BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, „Glad, prosjaci, epidemije, higijenske i zdravstvene prilike u Dalmaciji krajem 18. i početkom 19. stoljeća“, 138, 140.

²⁴ *Isto*, 138-140.

²⁵ ČORALIĆ, „Dalmacija i Boka kotorska u 18. stoljeću“, 292-293.; Markovina, „Reformska nastojanja Mletačke Republike u Dalmaciji u drugoj polovici 18. stoljeća u kontekstu novih odnosa moći na jadranskom prostoru“, 203-204.

razmjenu te ostale aktivnost, a napredak je bio vidljiv i po prisutnosti: „...trgovačkih veleposlanika gotovo svih značajnih zemalja u dalmatinskim gradovima.“²⁶

Razdoblje 18. stoljeća (drugu polovicu) obilježila je vladavina dva najznačajnija habsburška vladara prosvijećenoga apsolutizma: Marije Terezije (1740. – 1780.) i Josipa II. (1780. – 1790.).²⁷ Njihovim ukazima provodila se reformska politika (upravna, administrativna, teritorijalna) da bi se potaknuo razvoj gospodarstva, kulture i društva u Habsburškoj Monarhiji. Marija Terezija naložila je osnivanje Hrvatskoga Kraljevskoga vijeća (1767. godine) sa sjedištem u gradu Varaždinu, koje je bilo nadležno za sva gospodarska pitanja i vojne poslove Banske Hrvatske i Slavonije, a ukinuto je 1779. godine i preneseno u nadležnost Ugarskoga namjesničkoga vijeća.²⁸ Valja još spomenuti interes austrijskoga Dvora prema Jadranu, tako je Marija Terezija čitavu Rijeku proglasila statusom slobodne luke, što je utjecalo na razvoj gospodarstva (počinju se osnivati proizvodni pogoni).²⁹ Stanovništvo je trebalo potaknuti na proizvodnju i raznovrsne djelatnosti, od svilarstva pa do kvalitetnije poljoprivrede, uređivali su se riječni tokovi, da bi se potom sagradila skladišta za žito u Sisku i kraj Karlovca, gradova koji su prometno bili povezani kopnenim ili vodenim plovnim putevima, a time i trgovačkim rutama.³⁰ Potencirala se izgradnja manufaktura (npr. suknara u Zagrebu 1750. godine, manufaktura peći i zemljanoga posuđa u Križevcima ili suknara u Trakošćanu), raspravljalo se o većoj proizvodnji vune i sadnji dudova, pčelarenju po Slavoniji, a u Varaždinu je osnovano Poljoprivredno društvo.³¹ Za razvoj domaćega gospodarstva carica je smatrala nužnim modernizirati i otvoriti što više cehovskih radnji.³² Njezin sin i nasljednik Josip II. ostao je zapamćen kao vladar koji je bio izuzetno reformskoga duha, pa je tako namjeravao centralizirati vlast, zatim je oformio Ugarsko primorje, Patentom iz 1785. godine omogućio hrvatskim kmetovima pravo na selidbu i ženidbu, pokušao je kmetska davanja pretvoriti u novčana davanja, a najpoznatija ostavština njegove

²⁶ MARKOVINA, „Reformska nastojanja Mletačke Republike u Dalmaciji u drugoj polovici 18. stoljeća u kontekstu novih odnosa moći na jadranskom prostoru“, 205.

²⁷ ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, 215, 222.

²⁸ BUDAK, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, 40, 42.

²⁹ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Gospodarstvo Hrvatske i Slavonije do Marije Terezije“, 228-229.

³⁰ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „Gospodarske reforme carice Marije Terezije na području cijele Hrvatske i Slavonije“, 260-261.

³¹ *Isto*, 264-265, 266-267.

³² *Isto*, 268.

vladavine, osim Edikta o vjerskoj toleranciji (1781.), je i jedan graditeljski poduhvat, izgradnja Jozefinske ceste pomoću koje se područje grada Senja gospodarski razvilo u tranzitnu, pomorsku luku.³³

³³ BUDAK, *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, 44-45.

3. Prirodoslovac i putopisac Balthazar Hacquet

Pretpostavlja se da je Balthazar (*Belsazar*) Hacquet rođen 1739. ili 1740. godine u francuskom gradiću Le Conquet (Bretanja).³⁴ Još uvijek postoje polemike oko mjesta i vremena rođenja te njegove obiteljske povijesti. Nešto informacija iz Hacquetovoga života moguće je saznati tek početkom Sedmogodišnjega rata (1756. – 1763.). Bio je mladić kada je primljen u francusku pomorsku flotu. Tamo je među redovima engleske i pruske vojske radio kao vojni liječnik, a poslije zarobljavanja vršio je svoju dužnost na strani austrijske vojske.³⁵ Nakon rata Hacquet se nastavio školovati te je završio studije, a prema izvorima je poznato da je radio kao liječnik (kirurg).³⁶ Mykhailo Kril u svojem radu spominje i ostala zanimanja, prije svega su to bili različiti poslovi u znanstvenim poljima: „...mineralogije, geologije, biljnoga i životinjskoga svijeta, mineralnih resursa, te je radio kao kirurg i veterinar.“, a nije na odmet kazati da je bio „...vojni ekspert, alpinist, etnograf, povjesničar, sociolog i stručnjak za kulturalne i politološke studije.“³⁷ Šumarda tvrdi da je Balthazar Hacquet doputovao u Sloveniju 1766. godine i tada je primljen u službu „rudniškoga kirurga v Idriji“.³⁸ Nakon preseljenja u Ljubljano podučavao je učenike u liceju, a napuštanjem Slovenije 1787. godine i preseljenjem u Lemberg (današnji Lavov u Ukrajini) i Krakow, radio je na sveučilištu sve do umirovljenja.³⁹ Hacquet je tijekom Sedmogodišnjega rata, ali i u miru, služio austrijskome caru, što je potvrdio isticanjem: „...četrdesettrogodišnje vojne i civilne službe...“ tijekom koje je „...imao stalnu vezu s dvorom preko austrijskog diplomata Gottfrieda van Swietena...“⁴⁰ Balthazar Hacquet je tijekom života proputovao više od

³⁴ PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 14-15.

³⁵ „Hacquet, Belsazar (Balthasar)“ U: *Deutsche Biographie*, Pristup ostvaren 19. 8. 2020. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz25079.html?language=de>.; KOVAČEVIĆ, „Balthasar Hacquet“, 279.; WURZBACH, *Hacquet*, U: „Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich“, 164. Pristup ostvaren 8. 8. 2020. <https://austria-forum.org/web-books/en/wurzbach07de1861kfu/000169>.

³⁶ „Hacquet, Belsazar (Balthasar)“, U: *Deutsche Biographie*, Pristup ostvaren 19. 8. 2020. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz25079.html?language=de>.

³⁷ KRIL, „Balthasar Hacquet as a historian“, 49-50. Također: ŠUMARDA, „Uvoda beseda“, str. 10.

³⁸ ŠUMARDA, „Uvodna beseda“, 9.

³⁹ PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 15.; WEBER, „Todesfälle“, U: *Leipzigier Literaturzeitung* (Leipzig), 25. 3. 1815., str. 527. Pristup ostvaren 13. 8. 2020. https://digipress.digitale-sammlungen.de/view/bsb10502167_00291_u001/2?cq=Balthasar%20Hacquet. i ŠUMARDA, „Uvodna beseda“, 10.

⁴⁰ PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 15, 17. Taj austrijski diplomat bio je sin Gerharta van Swietena, službujućega liječnika austrijske carice Marije Terezije za kojega se u povijesnim izvorima navodi da je pomogao B. Hacquetu napustiti službu iz austrijske vojske prije završetka Sedmogodišnjega

bilo kojega putopisca. Tako je poznato da je proputovao Hrvatskom od 1770. do 1787. godine, a posjetio je i ostale dijelove Europe „...Karpate, Galiciju, Volhiniju, Podoliju, Litvu, Krim, Ukrajinu, Šlesku, Dansku.“⁴¹

Josip Kovačević objavio je u časopisima *Priroda* i *Naše planine* nekoliko kraćih članaka o životu Balthazara Hacqueta kao i njegovim prirodoslovno - povijesnim putovanjima po Hrvatskoj. Također je istaknuo Hacquetovu svestranu djelatnost: „*Neko je vrijeme bio profesor u Ljubljani, gdje je predavao anatomiju, botaniku, kemiju, fiziologiju, kirurgiju i porodništvo... Za vrijeme boravka u Ljubljani poduzeo je nekoliko putovanja po našoj zemlji, u cilju da je naučno istraži.*“⁴²

O vremenskom razdoblju između Hacquetovoga rada u Idriji i preseljenja u Ljubljanu vrlo malo se zna. Taj je period još uvijek nedovoljno istražen, stoga je podložan raspravama. Janez Šumarda tvrdi da se nigdje ne može potvrditi gdje je Hacquet zapravo naučio sva „...znanja iz medicine i veterinarstva, a vjerojatno isto tako botanike...“⁴³

Osim široke naobrazbe valja istaknuti i njegovo poznavanje jezika. Smatra se da je Balthazar Hacquet govorio slijedeće jezike „... njemački, francuski, engleski, latinski, te je poznao nekoliko slavenskih jezika...“, uostalom razumio je hrvatski jezik, dok je slovenski govorio „poput materinjeg“.⁴⁴ Iz njegove književne ostavštine istaknut će se djela u kojima je pisao o putovanjima kroz hrvatske krajeve i upoznavanju s običajima i životom hrvatskoga stanovništva u kasnom 18. stoljeću. Prema redoslijedu tiskanja to su slijedeća prirodoslovna djela i etnografsko - povijesni putopisi: 1.) *Oryctographia Carniolica* (1778. – 1780.), 2.) *Physikalisch – Politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen im Jahre 1781. und 1783.*

rata i pripremiti ga za odlazak na daljnje studije. WURZBACH, *Hacquet*, U: „Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich“, 164. Pristup ostvaren 18. 8. 2020. <https://austria-forum.org/web-books/en/wurzbach07de1861kfu/000169>.

⁴¹ „Hacquet, Belsazar (Balthasar)“, U: Deutsche Biographie, Pristup ostvaren 19. 8. 2020. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz25079.html?language=de>.; PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 20.

⁴² „Hacquet, Belsazar (Balthasar)“ U: Deutsche Biographie, Pristup ostvaren 19. 8. 2020. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz25079.html?language=de>.; KOVAČEVIĆ, „Kako da se odužimo B. Hacquetu“, 24.

⁴³ ŠUMARDA, „Uvodna beseda“, 10.

⁴⁴ KOVAČEVIĆ, „Kako da se odužimo B. Hacquetu“, 24-25.; KRIL, „Balthasar Hacquet as a historian“, 49-50, 51.; ŠUMARDA, „Uvodna beseda“, 10.

(1785.) te 3.) *Abbildung und Beschreibung der südwest – und östlicher Wenden, Illyrer und Slaven* (1802. – 1805.)⁴⁵

U sadržaju knjige *Oryctographie Carniolice* nalazi se Hacquetov „...prvi suvremeni opis jednog hrvatskog prostora na njemačkom jeziku...“, dok se u *Physikalisch – Politische Reise* djelomično spominju običaji i putovanja jer prevladavaju analize krškoga krajolika u Hrvatskoj koji je „...kao u stepenicama, načičkanima golim brežuljcima.“, dok su u posljednjem djelu *Abbildung und Beschreibung*, sakupljene njegove predodžbe o tradicijama te obilježjima života stanovništva hrvatskih zemalja.⁴⁶

Nakon umirovljenja preselio je u Beč i tamo je u dobi od sedamdeset i šest godina preminuo 10. siječnja 1815 godine.⁴⁷ Kako bi se dobio uvid o značaju i mnijenju ljudi o Balthazaru Hacquetu istaknut će se nekoliko zapisa (posveta) iz novinskih izvješća toga vremena.⁴⁸ Zabilježene su prijateljske posvete, pisale su se bilješke o pokojnikovom životu i postignućima, nekrolozi ili kraće novinske crtice.⁴⁹ U novinama *Jenaische Allgemeine Literatur - Zeitung* objavljen je Hacquetov nekrolog iz kojega valja istaknuti posvetu: „Njegov život, nad kojim leži mnogo tame, obilježila je neočekivana stvarnost (jasnoća). Svijet je u njemu izgubio jednoga od najučuenijih, najvelikodušnijih i najoriginalnijih ljudi.“⁵⁰

⁴⁵ WURZBACH, *Hacquet*, U: „Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich“, 164-165. Pristup ostvaren 15. 8. 2020. <https://austria-forum.org/web-books/en/wurzbach07de1861kfu/000169>.

⁴⁶ PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, str. 15, 18, 20.; KOVAČEVIĆ, „Balthasar Hacquet“, 280.

⁴⁷ WEBER, „Todesfälle“, U: *Leipziger Literaturzeitung* (Leipzig), 25. 3. 1815., str. 527. Pristup ostvaren 13.8.2020. https://digipress.digitale-sammlungen.de/view/bsb10502167_00291_u001/2?cq=Balthasar%20Hacquet.

⁴⁸ Nedugo nakon smrti Balthazara Hacqueta u bečkim novinama *Vaterländische Blätter* tiskana je posveta. Napisao ju je Ribini, koji među važnim trenucima iz života spominje i nekoliko prigodnih riječi o Hacquetovoj osobnosti: „...bio je jednostavan čovjek, suosjećajan prijatelj, ugodan suputnik, na pomoć onima u potrebi, koji se i u trenutku smrti dobro prisjećao svojih bližih i daljnjih srodnika.“ (Preveo B. B.) RIBINI, „Nekrolog.“, U: *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* (Beč), 25. 1. 1815., 53-54. Pristup ostvaren 13. 8. 2020. <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=vlb&datum=18150125&seite=6&zoom=33&query=%22Balthasar%22%2B%22Hacquet%22&ref=anno-search>.

⁴⁹ Utjecajem povijesnih okolnosti njegova su djela, pogotovo putopis, u hrvatskoj javnosti ostala potpuno nepoznata. Tek se krajem 19. i početkom 20. stoljeća mogu pronaći kraće rasprave i radovi o Balthazaru Hacquetu među prirodoslovcima i povjesničarima. PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 24-25.

⁵⁰ „III. Nekrolog.“, U: *Intelligenzblatt der Jenaischen Allgemeinen Literatur – Zeitung* (Jena), 22. 4. 1815., str. 173-174. (Preveo B. B.) Pristup ostvaren 13. 8. 2020. https://digipress.digitale-sammlungen.de/view/bsb10502113_00427_u001/3?cq=Balthasar%20Hacquet.

4. Opis Hrvatske u putopisu „Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena“

Talijan Alberto Fortis (1741. – 1803.) jedan je od prvih europskih putopisaca koji je „popularizirao“ i zainteresirao mlade putopisce za proučavanje kulture i životnih prilika stanovništva Dalmacije, pa tako i francuskoga liječnika, prirodoslovca i putnika Balthazara Hacqueta, kojega je povjesničar Ivan Pederin u svojem radu naslovio „najboljim poznavateljem Hrvatske“ i „folkloristom i etnologom hrvatskih krajeva“.⁵¹ Svoj putopis Hacquet je napisao i objavio pod kraj života (1802. / 1805.), a posvetio ga je austrijskom caru. Bio je prosvijećeni učenjak koji se više od dva desetljeća bavio raznim djelatnostima u Sloveniji, sve dok ga „znatiželja“ te dužnost prema austrijskom Dvoru nisu potaknule na „tridesetpetogodišnje putovanje“.⁵² Njegova bi djela trebalo vrednovati prema „duhu“ vremena u kojem je živio i stvarao, a to je doba prosvjetiteljstva.⁵³ Opise običaja (narodne kulture), ljudi ili životnih prilika, kao i analize prirodnih obilježja krajeva temeljio je na vlastitom iskustvu jer je opisivao što je vidio i upoznao, a katkad je uspoređivao svoja zapažanja s putopisima prijatelja poput Fortisa ili Valvasora.⁵⁴ Glavno obilježje Hacquetovoga putopisa je dugi tijek nastajanja. Iz toga razloga uspio je potanko urediti putopis, klasificirati bilješke i predstaviti bogatu kolekciju od trideset i tri ilustracije hrvatskih tradicijskih nošnji muškaraca i žena. Ti su postupci sadržajno približili putopis širem čitateljstvu. Bio je opsežnije građe, ali time i vjerodostojnije djelo.⁵⁵

Hacquet je promicao prosvjetiteljske ideje, bio je poklonik J. J. Rousseaua i racionalizma.⁵⁶ Kao slobodni mislilac nerijetko se zgražao nad religijom, a još je više negodovao zbog raširenoga praznovjerja kojem je svjedočio na putovanjima. Smatrao je da su svećenici: „...bez zdravog morala...“ te da su „...propovijedali Evanđelje protiv

⁵¹ MARKULIN, „Prijatelj našega naroda! Prikazbe Drugoga u djelu *Viaggio in Dalmazia* Alberta Fortisa“, 214.; PEDERIN, „Balthasar Hacquet, prvi folklorist i etnolog hrvatskih krajeva“, 421-400.

⁵² HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 4.

⁵³ „Prosvjetiteljstvo“, U: *Hrvatska enciklopedija*, Posljednji pristup 19. 8. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50722>.

⁵⁴ HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 45, 81, 84.

⁵⁵ BRKIĆ-VEJMEKLA, „Lika u putopisu Dragutina Hirca – pozivnica za (turističko) putovanje“, 88.

⁵⁶ „Prosvjetiteljstvo“, U: *Hrvatska enciklopedija*, Posljednji pristup 19. 8. 2020. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50722>.

moje hereze...“ i širili među seljačkim pukom „...gnjusne popovske obmane...“.⁵⁷ Putopis *Oslikavanje i opisivanje jugozapadnih i istočnih Wenda, Ilira i Slavena* raspoređen je u nekoliko svezaka. Podijeljen je prema opisima Wenda, Ilira i Slavena. Tijekom analize putopisnih zapisa lako se mogu prepoznati prirodoznanstveni opisi krajeva (prostorna obilježja), povijesne natuknice o narodima i zemljama (pisao je o podrijetlu i doseljavanju) koji ih nastanjuju, gospodarske aktivnosti i svakodnevlje, uz neizostavan opis materijalne kulture i duhovnoga života.⁵⁸

Pišući o kulturi naroda izokrenuo je ustaljeni obrazac opisivanja. Uočljivo je da nije olako uzvisivao vlastitu kulturu samo da bi kritizirao tuđu. Pokušao je razumno promotriti sva društvena obilježja prije nego što je prosuđivao o istome. Stoga je zanimljivo njegovo mišljenje da su Nijemci, koji su mu kulturološki bliski „...glupani koji Slavenima vladaju kao s teladi.“, a pri spomenu na odnose sa slovenskim narodom ističe mnoge sukobe s „... bigotnim i neukim narodom punim pakosti kao što su uostalom i svi polucivilizirani Slaveni.“⁵⁹ Već se u ovom Hacquetovom zapisu mogu uočiti obilježja „Drugih“.⁶⁰ Pokušao je narodima prenijeti prosvjetiteljske ideale, ali su ga svejedno više privlačila atipična obilježja Slavena.⁶¹ Među prvim je putopiscima sakupio građu o životnim prilikama stanovništva hrvatskih zemalja u drugoj polovici 18. stoljeća.⁶² Nerijetko se u opisivanju koristio užim pojmom riječi „narod / narodi“, koji ne predstavlja isto što u suvremenom značaju, stoga Zlodi tvrdi da je Hacquet bio „nedosljedan“ i da su u djelu putopisa ostale nedorečene činjenice.⁶³

Balthazar Hacquet bio je prosvijećena ličnost, poklonik znanosti i filozofskih misli prosvjetiteljske epohe. U tom su se periodu širile različite ideje, poput onih o „Drugosti“, tj. predodžbe o „Drugima“ ili drugačijima, preko kojih su tumačile „strane“ i „barbarske“ ljudske osobine, vjerovanja (kao što je kroz povijest postojala razmeđa

⁵⁷ HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 15., PEDERIN, „Balthasar Hacquet, prvi folklorist i etnolog hrvatskih krajeva“, 429-431.

⁵⁸ HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 6-8.; PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 18-19, 26.

⁵⁹ PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 18.

⁶⁰ CHAWLA, „Othering and Otherness“, 7. Pristup ostvaren 18. 8. 2020. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118783665.ieicc0230>.

⁶¹ PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 20-21.

⁶² KRIL, „Balthasar Hacquet as a historian“, 49.; PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 22.

⁶³ ZLODI, „Putopis Aleksandra Sapije u kontekstu epohe prosvjetiteljstva“, 188.

između prihvatljivoga kršćanskoga i stranoga islamskoga identiteta) ili načini života.⁶⁴ U putopisima 17. i 18. stoljeća nalaze se opisi primitivnih kultura, tzv. „dobrih divljaka“ ili „prave djece prirode“, no ujedno valja spomenuti da se krajem 18. stoljeća takva konstrukcija mijenja te je primjetna veća samokritičnost i objektivnost među putopiscima.⁶⁵ Život koji je povezan s prirodom postao je prosvjetiteljski uzor, odlika kojoj bi ranonovovjekovni čovjek mogao težiti, pa je zbog toga razvijena Europa razočarala Hacqueta koji se više divio neiskvarenim obilježjima života stanovništva istočnih provincija Carstva te je tako zaslužan za konstrukciju rousseauističkoga mita o Morlacima.⁶⁶ Chawla definira „Drugost“ kao: „...karakteristike među kojima Drugi kao objekt borave. Ove su karakteristike apstraktne, proizvoljne i stvorene od onih koji imaju moć upravljanja nad subjektom.“, tako je moć uvjetovala stvaranje povijesnih stereotipova između kultura Zapada i Istoka, ali i Europe koja je kulturološki podijeljena.⁶⁷ Koja je dakle bila Hacquetova predodžba o Hrvatskoj? (podcrtao B. B.). Kroz putopis je također naveo povijesne činjenice ili podatke o prirodnim datostima zemlje, vodi i bilju. Ipak, neke zapise zbog nelogičnosti ili kontradikcija „...treba uzimati s oprezom“, smatraju Bertoša i Giudici.⁶⁸ To mogu biti njegovi zapisi o povijesti ili porijeklu naroda, npr. kada govori o podrijetlu Morlaka ili pak Uskocima koji potječu od Čerkeza.⁶⁹ Na višegodišnjem putovanju po hrvatskim zemljama upoznao je Istrane, Liburne, Morlake, Hrvate, Uskoke, Ličane, Dalmatince i Slavonce.⁷⁰ Balthazar Hacquet bio je jedan od prvih nositelja fiziokratskih ideja u Hrvatskoj, što je razlog uzastopnoga analiziranja gospodarskih i ekonomskih prilika među „narodima“ hrvatskih zemalja.⁷¹ O Istri je Hacquet tako zapisao da je zemlja koja obiluje maslinicima i vinogradima, ali joj nedostaje obradivih površina, stoga na tim prostorima živi siromašno stanovništvo čiji se stambeni prostori sastoje od kuća koje su građene: „...od kamena, pa su i prostori za

⁶⁴ CHAWLA, „Othering and Otherness“, 1-7. Pristup ostvaren 18. 8. 2020. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118783665.ieicc0230>.

⁶⁵ MARKULIN, „Prijatelj našega naroda! Prikazbe Drugoga u djelu Viaggio in Dalmazia Alberta Fortisa“, 215.; ZLODI, „Putopis Aleksandra Sapiehe u kontekstu epohe prosvjetiteljstva“, 184-185.

⁶⁶ PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 21.; ZLODI, „Putopis Aleksandra Sapiehe u kontekstu epohe prosvjetiteljstva“, 185.

⁶⁷ CHAWLA, „Othering and Otherness“, 5. Pristup ostvaren 18. 8. 2020. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118783665.ieicc0230>.

⁶⁸ BERTOŠA, GUIDICI, „Europski putnici u Istri od XV. do XIX. stoljeća“, 22.

⁶⁹ HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 76-77, 98.

⁷⁰ *Isto*, 33-40, 69-76, 76-86, 87-96, 98-106, 107-117, 118-128, 131-141.

⁷¹ PEDERIN, „Balthazar Hacquet, prvi folklorist i etnolog hrvatskih krajeva“, 433.

stanovanje nešto prostraniji no kod ostalih Slavena.“; ⁷² Razlike koje je uočio u načinu života stanovništva potaknule su ga da prosuđuje o stanju ekonomije, djelatnostima, ali i narodnoj kulturi. Upoznao je istarske Ćiće (Japiđane) o kojima je zaključio da su „najsiromašniji narod“ koji je susreo, zemlja im je toliko negostoljubiva i nepristupačna, stoga zapisuje da „Mlinova nemaju, a žito melju ručnim žrvnjevima“. ⁷³ Istrijani ne mare oko odgoja potomstva što predočava rečenicom: „Ne polažu pretjeranu pažnju djeci.“ ⁷⁴ Za Liburne Hacquet navodi: „Liburnsko stanovništvo je raštrkano u prostoru, žive jednostavnim načinom života te se najviše bave ribarstvom, vinogradarstvom ili maslinarstvom, dok se muško potomstvo odmalena uči očevom zanatu.“ ⁷⁵ „Stanovi ovih ljudi su uglavnom maleni, a kako su izgrađeni od kamena tako su prilično čisti.“ ⁷⁶

Nadalje, opisuje morlačko stanovništvo i njihovu životnu svakodnevicu. „Nastambe Morlaka slične su kao i one u Liburna, no manje su čiste od onih otočkih, budući da je ipak riječ o gotovo istom narodu. Sobe su iznutra uglavnom crne od ugljena...“ ⁷⁷ Potom piše o gospodarstvu i glavnim djelatnostima Morlaka. Oni su uzgajali stoku, obrađivali polja, ribarili i lovili ptice koje su na cijeni: „...dobro se daju prodati po primorskim gradovima“. ⁷⁸ Definira odnose između muškaraca i žena. Morlaci su nepravedni prema ženama jer: „Nema toga posla, pa makar i jako teškog, kojeg muškarci ne bi dali svojoj ženi, nema te nevolje, pa ni najveće, kojoj se ona ne izlaže.“ ⁷⁹ Hacquet se kroz čitav putopis jada zbog nepravednih odnosa prema ženama, smatra ih potlačenim bićima i tuguje nad njihovom sudbinom. ⁸⁰

O Hrvatima, koji su još „sirov narod“, kaže da žive na neplodnoj zemlji, dobroga su karaktera, ali im odnosi muškaraca i žena nisu ravnopravni, a to se raspoznaje tijekom odrastanja muške djece koju se uči „...svakojakim nepristojnostima prema majci“. ⁸¹ Nakon Hacquetove konstrukcije „sirovi narod“ obično slijedi dojam o nekoj od

⁷² HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 34.; JUKIĆ, KATUŠIĆ, „Svakodnevlje“, 242.

⁷³ PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 22-23.

⁷⁴ HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 34, 36.; JUKIĆ, KATUŠIĆ, „Svakodnevlje“, 239-240.

⁷⁵ HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 73, 75.

⁷⁶ *Isto*, 71.

⁷⁷ *Isto*, 82.

⁷⁸ *Isto*, 82-83.

⁷⁹ *Isto*, 84.

⁸⁰ Npr. *Isto*, 86.

⁸¹ *Isto*, 90, PEDERIN, *Njemački putopisi po Dalmaciji*, 18.

društvenih značajki. Od gospodarskih djelatnosti spomenuo je nerazvijeni obrt, stočarstvo i poljodjelstvo, dok im kuće: „...nisu ništa bolje od onih morlačkih ili dolenačkih, a i dimnjaci (Demnik) su rijetki.“⁸² Uskoci, kada ne obavljaju vojnu dužnost, tada vode pastoralni život, a Hacquet je mišljenja da: „...Ustrajni rad ne spada u njihovu osobinu.“, kuće su im nalik kolibama s tek dvije prostorije.⁸³ O Ličanima je zapisao da su im: „... kuće razasute po šumama.“ te nalikuju divljačkim nastambama.⁸⁴ Zatim, život im je „... takav kakvim se može zamisliti život nekog siromašnog naroda.“⁸⁵ Još objašnjava manjak prometnica i prolaznih puteva, a to je razlog nedovoljnoga razvoja obrtništva.⁸⁶

Za Dalmatince je istaknuo da unatoč što žive na neplodnoj i krševitoj zemlji, imaju zdravo i vedro potomstvo, ali oni žive u neznanju i pritom su još pomiješani s Uskocima.⁸⁷ Slavonija je plodna i bogata zemlja, stanovništvo posjeduje šume i brojnu stoku, zato im je poljodjelstvo nedovoljno razvijeno, a što se stambenih prostora tiče slavonsko stanovništvo često gradi kuće uz tok rijeka.⁸⁸ Primjetio je da je većina opisanih povijesnih etničkih skupina živjela u nekoj vrsti proširene obitelji, poznatije kao zadružna zajednica. U toj kućnoj hijerarhiji otac je bio glavni autoritet, dok je žena radila najteže poslove, brinula se o djeci i odgajala ih.⁸⁹ U opisivanju životnih prilika, ali i elemenata svakodnevlja (vjerovanja, smrti, porođajstva), Balthazar Hacquet ponekad se čini rezerviran, potiče pozitivne društvene značajke, ali također kritizira ono što smatra negativnim u društvu, često ističe „sirovost naroda“ prema običajima i zabludama, što će biti vidljivo u slijedećem potpoglavlju (4.1.).

⁸² HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 90, 94.

⁸³ *Isto*, 99, 101.

⁸⁴ *Isto*, 108.

⁸⁵ *Isto*, 111.

⁸⁶ BRKIĆ-VEJMEKLA, „Lika u putopisu Dragutina Hirca – pozivnica za (turističko) putovanje“, 89.

⁸⁷ HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 118, 120-121.

⁸⁸ *Isto*, 133, 136.

⁸⁹ JUKIĆ, KATUŠIĆ, „Svakodnevlje“, 239-240.

4.1. Postoje li Hacquetovi „Drugi“?

Prilikom opisivanja „naroda“ koji su živjeli na prostoru hrvatskih zemalja u kasnom 18. stoljeću Hacquet je prikazao njihov život, životne radosti i poteškoće. To je i spomenuo na početku putopisa gdje je utvrdio da: „Nema ljudske rase, a niti naroda u cijelom svijetu koji ne bi imao nečeg svoga dobrog ili lošeg.“⁹⁰ No ipak, čini se da kao i Alberto Fortis, nije zanemario etnocentrički pogled prema vrijednostima zapadnoeuropske kulture i dijametralne suprotnosti u vrijednostima naroda hrvatskih prostora. Takav princip opisivanja bio je učestao tijekom prosvjetiteljstva i njime se može ukazati na autorovo stvaranje slike o „Drugima“.⁹¹ Kako bi uspostavio hijerarhiju „između naroda i kultura“ Hacquet je napisao: „Morlak je gostoljubiv prema svim ljudima... no nisam primjetio kako bi on baš ukazao povjerenje prema Nizozemcu, Talijanu... kao što bi to učinio prema nekom od svoje nacije.“;⁹² „Hrvat je općenito, među sebi sličnima, dobar čovjek, vjeran je i od pomoći, no sve što nije u njegovoj kasti, drži stranim, a izvan zemlje i neprijateljskim.“⁹³ S obzirom da je želio ukazati na blagodati koje zapadnoeuropska kultura pruža ili će ih tek pružiti slavenskim narodima, naveo je primjer Ličana koji su prije „reformi“ bili divljaci, a nakon miješanja sa strancima su se izmijenili i postali: „...najsrčaniji u čitavoj Monarhiji, isto kao što su Bošnjaci, njihovi susjedi koji su pod Turcima.“⁹⁴

U iskazivanju vrijednosnih sudova koji se tiču društvenoga života: svadbenih ceremonija, pokopa mrtvih, liječenja, vjerskih praksi ili praznovjerja Hacquet je bio prilično blizu konstrukcije odnosa „Ja (Stranac) i Oni (Drugi)“. Tako je kroz vlastita razmišljanja dao i određenu sliku o sebi.⁹⁵ Promatrajući sociokulturna obilježja naroda hrvatskih krajeva istaknuo je svoja promišljanja o vjeri. Smatrao je da su svećenici kod „neprosvijedenih naroda“, kao i ovih dobili veliki utjecaj, tako spominje prijatelja koji je tvrdio da se nikako nije usudio posjetiti Istru jer je to bila „zemlja zloduha“, tamo

⁹⁰ HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 7.

⁹¹ MARKULIN, „Prijatelj našega naroda': Prikazbe Drugoga u djelu *Viaggio in Dalmazia Alberta Fortisa*“, 217-218.

⁹² HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 81.; MARKULIN, „Prijatelj našega naroda': Prikazbe Drugoga u djelu *Viaggio in Dalmazia Alberta Fortisa*“, 218.

⁹³ HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 87.

⁹⁴ *Isto*, 108, 111.

⁹⁵ LAZANIN, „Grof Josip Rabatta i slika hrvatskih krajišnika (kraj 17. i početka 18. stoljeća)“, 417.

stanovništvo vjeruje da će ih zemlja nagraditi boljim urodom ako u crkvi prinesu žitarice na posvetu, uz to „...ne poriču utvaru krvopiju (Strigon).“;⁹⁶ Kod Morlaka, koje usputno naziva „sirovim i zanemarenim narodom“ je uočio da štiju „vjerske sluge“ kao i Liburni te imaju svoje „...svjetovne i duhovne varalice, vještice, opsjednute i krvopije.“⁹⁷ Hrvati imaju običaj na krov mladoženjine kuće bacati voće i povrće jer će ih to štititi od požara i time će zadovoljiti božanstvo koje oni zovu *crni bog* (kurziv dodan), spominje i njihovo dozivanje po šumi koje smatra da im je ostalo još od divljačkih vremena.⁹⁸

Uskoke je smatrao praznovjernim i „sirovim narodom“ koji bolesti ljudi i stoke liječi nekakvim „tajnovitim sredstvima“, a valja spomenuti da se kod njih bolesnik ponekad opere „...kako bi pred Bogom (Troiza) došao čist.“⁹⁹ Ličani su „poludivlji narod“, od biskupa Petrovića načuo je priče da su: „...ostali vjerni svojim životinjskim nagonima“, dok se bolesti lako rješavaju, kao što je to kod divljih životinja.“¹⁰⁰ Hacquet još ističe njihovo vjerovanje da će zvonjavom crkvenih zvona otpratiti mrtvu dušu na posljednje počivalište ili ju na taj način izbaviti, ako je zalutala, u čistilištu.¹⁰¹ Dalmatinci vjeruju u vještice i opsjednute, prema ženama se odnose poput *barbara* (kurziv dodan), a prilikom smrti: „...započnu bacati zemljane lonce i slično pred kućom i razbijaju ih u znak prolaznosti svega na zemlji.“¹⁰² Prema Slavoncima, koje je zbog raširenoga praznovjerja tipizirao „sirovim narodom“ gradi sliku ili odnos prema „Drugima“. Tako je zapisao da su mu ljudi ispričali priču koja se može podudarati jedino s osobinama barbarskih naroda. Naime, „Nekolicina momaka je vjerovala, da ukoliko posjeduju prste nekog nerođenog djeteta, time bi se učinili nevidljivima.“, te su napali jednu trudnicu i izvukli joj živo dijete iz utrobe.¹⁰³ Balthazar Hacquet napisao je povijesno bitan putopis o hrvatskim prostorima i kulturi življenja, pri čemu se nije ustručavao kritizirati vrijednosti onih „Drugih“ kako bi „rasvijetlio“ i potaknuo puk na smisleniju organizaciju njihovih životnih sredina.¹⁰⁴

⁹⁶ HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 15, 38.

⁹⁷ *Isto*, 81,82. FIKFAK, „O Hacquetovih upodobitvah in opisih drugega“, 42-43

⁹⁸ HACQUET, ŠĆERBE-HAUPT, *Oslikavanje i opisivanje Wenda, Ilira i Slavena*, 93, 95.

⁹⁹ *Isto*, 101-102.

¹⁰⁰ *Isto*, 110-111.

¹⁰¹ *Isto*, 114.

¹⁰² *Isto*, 121, 123, 124.

¹⁰³ *Isto*, 135, 138.

¹⁰⁴ FIKFAK, „O Hacquetovih upodobitvah in opisih Drugega“, 46-47.

5. Zaključak

Osamnaesto stoljeće obilježili su posljednji ciklusi oslobodilačkih ratova od Osmanskoga Carstva. Time se izmijenila politička karta Habsburške Monarhije i hrvatskih zemalja. Nakon uspostave mira i reinkorporacije teritorija uslijedio je kontinuitet društveno – povijesnoga i gospodarskoga razvoja Hrvatske. Oslobođenjem je započeo pozitivni pomak u reformskim, odnosno gospodarskim nastojanjima, obnovi zemlje te izgradnji, „nadogradnji“ društvenoga sustava. Hrvatske zemlje graničile su s tranzitnim područjima susjednih državnih tvorevina, što je uvelike potaknulo robnu razmjenu, nove kulturološke susrete i slobodnije kretanje stanovništva. Uslijed toga hrvatske zemlje često su posjećivali europski istraživači i putnici, a među njima je bio i Balthazar Hacquet.

Povjesničarima, sociolozima ili bilo kojim drugim društveno – humanističkim znanstvenicima zapisi iz djela francuskoga liječnika i prosvjetitelja Balthazara Hacqueta (1739./1740.? – 1815.) doista mogu poslužiti kao relevantan izvor za istraživanje prošlosti društva, kulture, ali i predrasuda prema određenim etničkim skupinama. Kroz analizu života, društveno djelovanje i književne kvalitete došlo se do zaključka da je Balthazar Hacquet, iako je spletom okolnosti bio zaboravljen gotovo do početka 20. stoljeća, neizmjerljivo zadužio hrvatsku povijest druge polovice 18. stoljeća. U ovom radu analizirano je njegovo ranonovovjekovno putopisno djelo u kojem je ponajbolje opisao i razlučio kulturne posebnosti prostora hrvatskih zemalja u razdoblju od 1770. do 1787. godine. Kao predstavnik prosvjetiteljstva mnogo je pažnje posvetio proučavanju povijesti, kulture i slike života stanovništva tih krajeva. Pri opisima narodne kulture koristio se stručnim karakterizacijama ili pak predrasudama. Ponekad se razilazio u mišljenju i opravdavanju običaja i životnih praksi „Drugih“ i navodio ih karakteristikama nekih „sirovih“ ili „poluciviliziranih“ naroda. Ta Hacquetova slika o „Drugome“ ne prikazuje tek stvarni kulturni i društveni položaj zaostalih hrvatskih krajeva, već ukazuje na priliku za kulturni napredak i „prosvjećenje“ mnogobrojnoga puka. Zbog toga je njegov putopis od velikoga značaja za čuvanje sjećanja na kulturološke specifičnosti naroda u prošlosti.

6. Bibliografija

6.1. Izvori

a) Objavljeno:

HACQUET, Balthasar; ŠĆERBE-HAUPT, Božidarka, ur. i prev. *Oslikavanje i opisivanje jugozapadnih i istočnih Wenda, Ilira i Slavena : njihove zemljopisne rasprostranjenosti od Jadranskog pa sve do Crnog mora, njihova života i običaja, zanata i obrta, religije itd. a po povratku desetogodišnjeg proputovanja i četrdesetogodišnjeg boravka u tim krajevima*. Split: Etnografski muzej Split, 2008.

PEDERIN, Ivan, ur. i prev. *Njemački putopisi po Dalmaciji*. Split: Logos, 1989.

b) Tisak:

Intelligenzblatt der Jenaischen Allgemeinen Literatur – Zeitung (Jena), 1815.

https://digipress.digitale-sammlungen.de/view/bsb10502113_00427_u001/3?cq=Balthasar%20Hacquet.

Pristup ostvaren 14. 8. 2020.

Leipzigier Literaturzeitung (Leipzig), 1815. https://digipress.digitale-sammlungen.de/view/bsb10502167_00291_u001/2?cq=Balthasar%20Hacquet.

Pristup ostvaren 14. 8. 2020.

Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat (Beč), 1815.

<http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=vlb&datum=18150125&query=%22Balthasar%22+%22Hacquet%22&ref=anno-search>. Pristup ostvaren 14. 8. 2020.

6.2. Literatura

- BUDAK, Neven, ur. *Hrvatska povijest u ranome novom vijeku: Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Sv. 1, Zagreb: Barbat; Leykam international, 2007.
- ČORALIĆ, Lovorka. „Dalmacija i Boka kotorska u 18. stoljeću“. U: *Povijest Hrvata – druga knjiga – od kraja 15. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata.*, ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić. Zagreb: Školska knjiga, 2005, 287-296.
- GROSS, Mirjana. *Društveni razvoj u Hrvatskoj. (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981.
- JUKIĆ, Ivana; KATUŠIĆ, Maja. „Svakodnevlje“. U: *U potrazi za mirom i blagostanjem – Hrvatske zemlje u 18. stoljeću.*, ur. Lovorka Čoralić. Zagreb: Matica hrvatska, 2013, 233-254.
- KARAMAN, Igor. *Iz prošlosti Slavonije, Srijema i Baranje: studije o društvenoj i gospodarskoj povijesti XVIII. – XX. st.* Osijek: Povijesni arhiv u Osijeku, 1997.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Gospodarstvo Hrvatske i Slavonije do Marije Terezije“. U: *Povijest Hrvata – druga knjiga – od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata.*, ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić. Zagreb: Školska knjiga, 2005, 227-232.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Gospodarske reforme carice Marije Terezije na području cijele Hrvatske i Slavonije“. U: *Povijest Hrvata – druga knjiga – od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata.*, ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić. Zagreb: Školska knjiga, 2005, 259-269.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. „Uvod“. U: *Povijest Hrvata – druga knjiga – od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata.*, ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić. Zagreb: Školska knjiga, 2005, 211-214.
- NOVAK, Zrinka. „Zapadna Europa“. U: *U potrazi za mirom i blagostanjem – Hrvatske zemlje u 18. stoljeću.*, ur. Lovorka Čoralić. Zagreb: Matica hrvatska, 2013, 474-489.

RAUKAR, Tomislav. „Društvene strukture u Mletačkoj Dalmaciji“. U: *Društveni razvoj u Hrvatskoj. (od 16. stoljeća do početka 20. stoljeća)*., ur. Mirjana Gross. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981, 103-126.

ŠIŠIĆ, Ferdo. *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1975.

VRBANUS, Milan. „Vlastelinstva u Hrvatskoj u 18. st.“. U: *Povijest Hrvata – druga knjiga – od kraja 15. stoljeća do kraja Prvoga svjetskog rata.*, ur. Mirko Valentić, Lovorka Čoralić. Zagreb: Školska knjiga, 2005, 252-258.

c) Mrežni izvori:

CHAWLA, Devika. „Othering and Otherness“. U: *The International Encyclopedia of Intercultural Communication; Wiley Online Library (on-line)*.
Pristup ostvaren 11. 8. 2020.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118783665.ieicc0230>.

DOLEZAI, Helmut. „Hacquet, Belsazar (Balthasar)“. U: *Deutsche Biographie*.
Pristup ostvaren 19. 8. 2020. <https://www.deutsche-biographie.de/sfz25079.html?language=en>.

„Prosvjetiteljstvo“. U: *Hrvatska enciklopedija (on-line)*. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. Pristup ostvaren 15. 8. 2020.
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=50722>

WURZBACH, Constant, von. „Hacquet“. U: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Habsburg – Hartlieb (on – line)*, sv. 7, 1861, 163-165. Pristup ostvaren 11. 8. 2020. <https://austria-forum.org/web-books/en/wurzbach07de1861kfu/000167>.

d) Znanstveni članci u časopisima:

BERTOŠA, Slaven; GIUDICI, Antonio. „Europski putnici u Istri od XV. do XIX. stoljeća“. *Tabula* (2013), br. 11: 7-35.

- BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Danica. „Glad, prosjaci, higijenske i zdravstvene prilike u Dalmaciji krajem 18. i početkom 19. stoljeća“. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 29 (1996), br. 1: 132-162.
- BRKIĆ-VEJMELKA, Jadranka. „Lika u putopisu Dragutina Hirca – pozivnica za (turističko) putovanje“. *MemorabiLika* (2019), br. 1 – 2: 85-97.
- FIKFAK, Jurij. „O Hacquetovih upodobitvah in opisih drugega“. *Hacquetia* 2 (2003), br. 2: 37-48.
- KOVAČEVIĆ, Josip. „Balthasar Hacquet“. *Priroda*, (1959), br. 7: 279-280.
- KOVAČEVIĆ, Josip. „Kako da se odužimo B. Hacquetu“. *Naše planine* (1951), br. 1: 24-26.
- KRIL, Mykhailo. „Balthasar Hacquet as a historian“. *Hacquetia* 2 (2003), br. 2: 49-54.
- LAZANIN, Sanja. „Grof Josip Rabatta i slika hrvatskih krajišnika (kraj 17. i početak 18. stoljeća)“. *Migracijske i etničke teme* 19 (2003), br. 4: 413-432.
- MARKOVINA, Dragan. „Reformska nastojanja Mletačke Republike u Dalmaciji u drugoj polovici 18. stoljeća u kontekstu novih odnosa moći na jadranskom prostoru“. *Historijski zbornik* 63 (2010), br. 1: 191-214.
- MARKULIN, Nikola. „'Prijatelj našega naroda': Prikazbe Drugoga u djelu *Viaggio in Dalmazia* Alberta Fortisa“. *Povijesni prilozi* 29 (2010), br. 38: 213-233.
- PAVLIČEVIĆ, Dragutin. „Kućne / obiteljske zadruge u Požeštini“. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi* (2012), br.1: 1-19.
- PEDERIN, Ivan. „Balthasar Hacquet, prvi folklorist i etnolog hrvatskih krajeva“. *Radovi FF-a u Zadru* 11 (1972-1973), 421-440.
- ŠUMARDA, Janez. „Uvodna beseda“. *Hacquetia* 2 (2003), br. 2: 9-10.
- ZLODI, Zdravka. „Putopis Aleksandra Sapiehe u kontekstu epohe prosvjetiteljstva“. *Povijesni prilozi* 26 (2007), br. 32: 183-206.